

מהדרין מן המהדרין

מים ראשונים: זה מכבר קנה הביטוי "מהדרין מן המהדרין" שביתה ונוכחות ניכרים במחזורותינו, החל מענייני כשרות המזון, דרך טליתות ותפילין, מזוזות ומחזורים וכלה בארבעת המינים, פריטי ליל הסדר ועוד. ושמה גם חזנים, מוהלים, דרשנים ושאר משמשים בקודש. והגדילו לעשות אלה שמכריזים: "ויכולים לצאת ידי חובה באלה / בזה ... גם למהדרין מן המהדרין", והרי פשיטא שהידור הוא מעבר לדין קיום המצווה ויציאת ידי חובה. מה מקור ביטוי זה? איך התגלגל במהלך הדורות? מה לו ולחנוכה?

מסכת שבת דף כא עמוד ב'¹

תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו.² והמהדרין - נר לכל אחד ואחד.³ והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך; ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך.⁴ אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא,⁵ רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל - כנגד ימים היוצאין.⁶ וחד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד פְּרִי החג, וטעמא דבית הלל - דמעלין בקודש ואין מורידין.⁷ אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: שני זקנים היו בצידן, אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל, זה נותן טעם לדבריו - כנגד פְּרִי החג, וזה נותן טעם לדבריו - דמעלין בקודש ואין מורידין.⁸

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר חנוכה

ותנו רבנן: מצות חנוכה, נר איש וביתו. והמהדרין, נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים: ביום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך. ובית הלל אומרים: ביום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. והלכה כבית הלל.⁹

תוספות מסכת שבת דף כא עמוד ב

¹ מה שזכה פורים - חג של חו"ל - למסכת מיוחדת בש"ס, לא זכה חג החנוכה - חג של ארץ ישראל, חידוש עבודת המקדש ושלטון ריבוני יהודי בארץ. להלכות חנוכה אין אזכור במשנה, רק בתלמוד (הבבלי) במסכת שבת. (אזכור חנוכה בירושלמי הוא די מינורי).

² רש"י: "נר אחד בכל לילה, ואיש וכל בני ביתו סגי להו בנר אחד".

³ רש"י: "המהדרין - אחר המצות - עושין נר אחד בכל לילה לכל אחד ואחד מבני הבית".

⁴ ולא ברור אם המהדרין מן המהדרין בנוי ע"ג המהדרין שהוא: נר לכל אחד ואחד, או חוזר לדין הבסיסי של 'נר איש וביתו'. לזאת, נתייחס להלן.

⁵ עולא, אמורא בבלי מצטט כאן אמוראי ארץ ישראל, אך להוותנו, אין בידינו את הסוגיה המקבילה בתלמוד הירושלמי.

⁶ ניקח למשל את היום השלישי של חנוכה. בית הלל ידליקו שלושה נרות שמעידים שכבר עברו שלושה ימים בחג (ימים היוצאים) ובית שמאי ידליקו חמישה נרות שמסמלים שנותרו עוד חמישה ימים לחג (ימים הנכנסים). נראה שלשיטת בית הלל יש יתרון חזותי ברור: שלושה נרות אומרים שזה היום השלישי של חנוכה (כפי שאנחנו מורגלים), כמו בימות השבוע למשל.

⁷ "כנגד פרי החג", היינו כמו הפרים שהיו קרבים למזבח בסוכות בשיטה יורדת: ביום הראשון שלושה עשר, בשני שנים עשר וכו', ראה פרשת פנחס, במדבר פרק כט. לשיטה זו יש סמך מהקשר של חנוכה עם סוכות, כנזכר בספר מקבים ב פרק י, מובא בדברינו [מאי חנוכה](#). מנגד, שיטת בית הלל על פי האמורא השני: "מעלין בקודש ואין מורידין", היא שיטה כללית יותר שמקורה בעבודת בית המקדש (שקלים פרק ו משנה ד, מנחות פרק יא משנה ז), כתיבה לתפילין ומזוזות (מסכת סופרים יד יז), מינוי כהנים (יומא יב ב, עג א) ואפילו כיבודים בין חכמים (ברכות כח ע"א). וגם לה יש סימוכין מההושענות ושמחת בית השואבה בסוכות.

⁸ ואין כאן משום "לא תתגודדו" או מחלוקת באותה העיר כפי שדנים בנושא הראשונים והאחרונים. מעין מה שאומרת הגמרא בעירובין ו ע"ב: "הרוצה לעשות כדברי בית שמאי - עושה, כדברי בית הלל - עושה". אך שם יש לדון ולהעמיק. מה שחשוב לעניינינו הוא שהכלל או הביטוי "מהדרין מן המהדרין" הוא ייחודי למצוות נר חנוכה ואיננו מופיע בשום מקום אחר בספרות חז"ל, הראשונים והשו"ת. במה זכתה חנוכה שהיא עצמה מצווה מדרבנן? עד שנענה על שאלה זו, נשאל את עצמנו: מהו בדיוק המנהג של מהדרין מן המהדרין? (ומה קרה בדרך ל"מהדרין"?)

⁹ הראשונים, שאילתות ר' אחאי, הרי"ף, בעל הלכות גדולות, סידור רש"י, סידור ויטרי ועוד מצטטים את הברייתא בגמרא שבת הנ"ל כדבר פשוט ומובן (סדר רב עמרם גאון הוא סידור וספר הלכה למעשה), בלי להתייחס לבעיה שהעלנו בהערה 4 לעיל: מה בדיוק המהדרין מן המהדרין. והלכה כבית הלל ואין לנהוג כבית שמאי כפי שרבה בר בר חנה מביא בגמרא לעיל (ראה שוב עירובין ו ע"ב בהכרעת ההלכה כבית הלל). ועם זאת, נשמר המנהג של המהדרין וכמובן הדין המקורי. מי שאין לו - יסתפק בנר אחד בכל יום לכל הבית. מי שיש לו ורוצה להדר, ידליק בכל יום כמספר אנשי הבית. יש לו. ומי שרוצה עוד, יהדר מן המהדרין.

והמהדרין מן המהדרין - נראה לרבינו יצחק, דבית שמאי ובית הלל לא קיימי אלא אַגַר איש וביתו.¹⁰ שכן יש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר שהוא כנגד ימים הנכנסים או היוצאים. אבל אם עושה נר לכל אחד, אפילו יוסיף מכאן ואילך, ליכא היכרא, שיסברו שכך יש בני אדם בבית.¹¹

רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ד הלכות א-ג

כמה נרות הוא מדליק בחנוכה? מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד. והמהדר את המצוה, מדליק נרות כמנין אנשי הבית, נר לכל אחד ואחד, בין אנשים בין נשים.¹² והמהדר יתר על זה ועושה מצוה מן המובחר, מדליק נר לכל אחד ואחד בלילה הראשון, ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד.¹³ כיצד? הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלושים עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים נרות.¹⁴

מנהג פשוט בכל ערינו בספרד שיהיו כל אנשי הבית מדליקין נר אחד בלילה הראשון ומוסיפין והולכין נר בכל לילה ולילה עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונה נרות בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שהיה אדם אחד.¹⁵

מגילת תענית (ליכטנשטיין) הסכוליון¹⁶

¹⁰ מחלוקת בית שמאי ובית הלל כיצד הוא 'מהדרין מן המהדרין' היא, עפ"י רבינו יצחק, על הדין הבסיסי של "נר איש וביתו". מנהג המהדרין מן המהדרין, היינו שמוסיפים או מפחיתים נרות כמספר הימים שנותרו ("הימים הנכנסים", כשיטת בית שמאי), או מספר הימים שעברו, היינו היום הנוכחי של החג ("הימים היוצאים", כשיטת בית הלל) – הוא על המקרה של "נר איש וביתו", היינו בחנוכה אחת בבית. או אז ברור שמספר הנרות משקף את מספר הימים (הנכנסים או היוצאים) ולא ריבוי שנובע מסיבות אחרות, כגון מספר האנשים בבית. "המהדרין מן המהדרין" אינו בנוי כקומה נוספת על "המהדרין" (נר לכל אחד ואחד), אלא על הבסיס של "נר איש וביתו". והמנהג (שלנו) שכל אחד מדליק לעצמו ומוסיף כל יום בחנוכה שלו, הוא עפ"י התוספות, מנהג שהגמרא כלל לא דנה בו ואולי ניתן לכנותו: "מהדרין מן המהדרין" ויש עוד לדקדק בסיום דברי התוספות: "שיסברו שכך יש בני אדם בבית", הרי זו בעצם שיטת המהדרין ומה רע בכך? האם התוספות מעקר את "המהדרין" או שהוא אומר שיש להקפיד או לעשות "מהדרין" – נר לכל אחד מבאי הבית, או "מהדרין מן המהדרין", אבל לא לערבב ביניהם. משמע שגם בהידור, צריך לעשות מסודר ו'הלכות הידור'.

¹² שיטת המהדרין לא נעלמה, ומי שיכול להדר כמספר אנשי הבית, אך אינו יכול להוסיף נר כל יום (במשפחות קטנות) – אדרבא, שיעשה כך והיא מצווה בהידור. ועל מחויבותן וחלקן של הנשים במצוות נרות חנוכה, "שאף הם היו באותו הנס" (שבת כג ע"א), ומעשה יהודית, ואכסנאי שאשתו מדליקה בעבורו יש לדון בפעם אחרת. אולי זו המשמעות המלאה של הלשון: "נר איש וביתו" – ביתו של אדם היא אשתו. ראה דברינו [אשתי ביתי שורי ושדי](#) במיוחדים.

¹³ לכל אחד ואחד, כמניין אנשי הבית, כך נראה להשלים בדברי הרמב"ם וכפי שהוא מפרט ומסביר להלן.
¹⁴ שיטת הרמב"ם היא המקור למנהג שכל אחד מדליק חנוכה לעצמו ומוסיף נר לכל יום. הקומה של "מוסיף והולך" (או "פוחת והולך" כשיטת בית שמאי), בנויה באופן ברור ע"ג הקומה השנייה של "נר לכל אחד ואחד" (שהיא עצמה כמובן בנויה ע"ג הקומה הראשונה של "נר איש וביתו"). המהדרין מן המהדרין בנוי כתוספת על המהדרין, ואולי הסיבה שכך פוסק הרמב"ם, כי זו המשמעות הלשונית של "מהדרין מן המהדרין". יש כאן שלוש קומות זו ע"ג זו. זאת ועוד, מלשון הרמב"ם: "בלילה הראשון מדליק עשרה נרות ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלושים וכו'", משתמע שסידור הנרות לא היה בחנוכה אישית כמנהגנו, אלא בקבוצות נפרדות ואולי מרוחקות קצת. בכל קבוצה נרות כמספר אנשי הבית, שזה המהדרין - הקומה השנייה, וה'מוסיף והולך' (הימים היוצאים, סימן ההיכר איזה יום של חנוכה היום) הוא מספר הקבוצות. הרמב"ם כאילו ער להערה של תוספות לעיל שריבוי הנרות עשוי להתפרש לא נכון: "שיסברו שכך יש בני אדם בבית". עוד יש לשים לב ללשון הרמב"ם שאינו משתמש כלל בלשון "מהדרין מן המהדרין", כי אם: "מצווה מן המובחר". את הקומה השנייה, "המהדרין" של הגמרא, מכנה הרמב"ם: "המהדר את המצווה" ואת הקומה השלישית, המהדרין מן המהדרין שבגמרא, הוא מכנה: "והמהדר יתר על זה ועושה מצווה מן המובחר". האם יש כאן כוונת מכוון לקשר את ההידור של מצוות חנוכה להידור מצוות הרגיל?

¹⁵ הלכה לחוד ומנהג לחוד. לאחר שדייק הרמב"ם לפרש את הסוגיה במסכת שבת כפי הבנתו, הוא מסכים הלכה למעשה עם המנהג שהיה נהוג בימיו, ועדיין נוהג, בקהילות ספרד רבות: חנוכה אחת או מתחם נרות אחד שבה או בו, מדליקים נר אחד ביום הראשון ומוסיפים כל יום נר אחד. נעלם דין מהדרין "נר לכל אחד ואחד". ראה פירוש לחם משנה על הרמב"ם שמציין שמנהג זה לא מסתדר עם אף אחת מהשיטות שהביא הרמב"ם קודם, ומסכם: "אם כן, מנהג דידן לפי דעת רבינו ז"ל לכאורה נראה מנהג בטעות", ומציע בסוף דבריו שם שמנהג זה הוא מעין "פשרה". אולי למי שרוצה לנהוג כבית הלל אבל אין ידו משגת לעשות זאת אלא בחנוכה אחת לכל הבית. "מוסיף והולך" אחד לכל בני הבית. וזו בדיוק השיטה שראינו בתוספות לעיל, שהמהדרין מן המהדרין בנוי ישירות על הדין הבסיסי של "נר איש וביתו" ומן הסתם יש לשיטה זו שורשים קדומים שקבעו את המנהג הספרדי והגיעו גם לאשכנז כפי שראינו בתוספות לעיל. ראה נוסח ילקוט יוסף לרב יצחק יוסף: "כמה נרות צריך להדליק בחנוכה? מעיקר הדין די בנר אחד לכל בית ובית מיראל, בין שבני הבית מרובים, בין שהם מועטים, אולם נהגו להדר במצוה זו, שבליילה הראשון צריך להדליק נר אחד לכל בני הבית, מכאן ואילך מוסיף והולך נר אחד לכל לילה, עד שבליילה האחרון יהיו שמונה נרות, ואפילו בני הבית מרובים לא ידליקו יותר, וכן פשט המנהג בכל תפוצות ספרד". נראה שבהרבה בתים ספרדיים שבהם יד הילדים טרם גברה, כך נוהגים. ואין זכר לשיטת המהדרין (עבור משפחות קטנות ודלות אמצעים אבל רוצות להדליק נר כנגד כל בן בית) ונעלם כל הבנין המפואר שבנה הרמב"ם לעיל.

¹⁶ מגילת תענית היא 'המסמך הפרושי הקדום ביותר שבידינו אשר יצא מחוג החכמים של ימי בית שני', כהגדרת פרופ' רוד נעם, אשר כתבה ספר מחקר מקיף על המגילה ועל הסכוליון, שהוא פירוש והרחבה הנלווה למגילת תענית ([הוצאת יד בן-צבי תשס"ד](#)). מגילה זו מונה את הימים והמאורעות בהם נעשו ניסים לישראל, בתקופת בית שני, בהם אסור להתענות ולהספיד (מגילת אי-תענית). הסכוליון המובא כאן, שהעקתו מפרויקט השר"ת של אוני' בר-אילן, הוא (פחות או יותר) מה שפרופ' נעם מכנה 'נוסח הכלאיים'.

מצות נר חנוכה נר אחד לכל בית. והמהדרין - נר אחד לכל נפש. והמהדרין מן המהדרין, מוסיפין נר לכל נפש ונפש לכל לילה. בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך וכו'.¹⁷

רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף מסכת שבת (לפי דפי הרי"ף) גמרא דף ט עמוד ב

"נר איש וביתו", כלומר, נר אחד יספיק לו ולכל בני ביתו ואפילו הם עשרה. והמהדרין, מכבדין את המצות ושמחין בהן - נר לכל אחד ואחד, מבני ביתו. וכן כל ימי החנוכה סגי בנר אחד.¹⁸ והמהדרין מן המהדרין, מוסיף בכל לילה ולילה ויכפול וישלש עד שיעשה בסוף שמונה לכל אחד ואחד מבני ביתו ... מפני פרסומא ניסא.¹⁹

שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרעא סעיף ב

כמה נרות מדליק? בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה, עד שבליל האחרון יהיו שמונה.²⁰ ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר.²¹ הגה: ויש אומרים דכל אחד מבני הבית ידליק (הרמב"ם), וכן המנהג פשוט; ויזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין (מהר"א מפראג).²³

מסכת בבא קמא דף ט עמוד ב

אלא אמר ר' זירא: בהידור מצוה - עד שליש במצוה. בעי רב אשי: שליש מלגיו או שליש מלבר? תיקו.²⁴ במערבא אמרי משמיה דרבי זירא: עד שליש משלו, מכאן ואילך משל הקב"ה.²⁵

¹⁷ ההמשך שם הוא כנוסח הברייתא "תנו רבנן" שבמסכת שבת לעיל. עיקר ההבדל בין מקור זה ובין הברייתא הנ"ל הוא בקטע: "והמהדרין מן המהדרין, מוסיפין נר לכל נפש ונפש לכל לילה", שלאחריו באות שיטות בית שמאי ובית הלל. מנוסח זה, שאפשר שהוא מאוחר לברייתא ומפרש אותה, נראה להביא סיוע ברור לשיטת הרמב"ם שהמהדרין מן המהדרין הוא הוספת נר לכל יום לכל נפש (לכל אחד) והוא קומה שנייה ברורה מעל הקומה הראשונה של המהדרין שהוא "נר אחד לכל נפש", כמספר אנשי הבית.

¹⁸ לכל אחד ואחד, כמו שהערנו לעיל, הערה 12 בדברי הרמב"ם.

¹⁹ מה שכבל את הרמב"ם, לא כבל את רבי יהונתן הכהן מלוניל, מגדולי התורה בפרובנס, מאה 12, שהיה אמנם תלמיד הראב"ד, החולק הגדול על הרמב"ם, אבל הוא, ר' יונתן, היה בקשר מאד הדוק עם הרמב"ם, בהלכה וגם בפילוסופיה (הרמב"ם שלח לו עותק של הספר 'מורה הנבוכים' בערבית, אותו העביר לר' שמואל אבן תיבון והוא תירגם אותו לעברית). ר' יונתן היה גם בקבוצת הרבנים שעלתה לארץ בתחילת המאה ה-13. כאן, אנו רואים, אולי לראשונה להלכה, את המנהג של מהדרין מן המהדרין שפשוט באשכנז, כפי שהרמב"ם מתווה, אבל נסוג מפני המנהג הספרדי. אפשר שיש כאן דוגמא לגשר של יהדות פרובנס המפוארת, בין ספרד לאשכנז וצרפת, יהדות שלהותנו הלכה והתדלדלה בעיקר בעקבות גירוש יהודי צרפת בתחילת המאה ה-14.

²⁰ ראה משנה ברורה שם: "ואם השמן הוא ביוקר, מוטב להדליק בנרות שעווה ולהיות מוסיף והולך כמו שכתוב בפנים, ממה שידליק בשמן זית נר אחד בכל לילה לבד". משמע שההידור של הוספת נר כל יום, גובר על ההידור של הדלקה בשמן זית שהיה נהוג במנורה במקדש. ראה שיטת רמב"ן (במדבר ב ח) שנרות חנוכה הם זכר לנרות המקדש, מובא בדברינו אבל הנרות לעולם בפרשת בהעלותך. ראה גם דברינו נמשלו ישראל בזית בפרשת תצווה.

²¹ השולחן ערוך פוסק כמו המנהג שהרמב"ם מביא בסוף דבריו לעיל ומתעלם לחלוטין מעיקר שיטתו. הוא גם מוסיף ציווי שנשמע כמו איסור, שגם אם בני הבית מרובים, "לא ידליקו יותר". נראה שהוא מתכוון כאן לעקור כליל את השיטה להדליק כמספר בני הבית, בלי להוסיף כל יום, שהיא שיטת המהדרין (שאכן נעלמה להלכה).

²² הגהות הרמב"א, רבי משה איסרלש, על השולחן ערוך, באות בד"כ לציין את מנהגי אשכנז. הרמב"א תכנן חיבור הלכתי מקיף להלכה למעשה, בשם "דרכי משה", על ארבעה הטורים של ר' יעקב בנו של הרא"ש; אך משגילה שר' יוסף קארו הקדים אותו בספרו השולחן ערוך, בחר לכתוב את "מפת השולחן", הם הגהותיו על השולחן ערוך המשקפות את מנהג אשכנז. נראה שבכך הושלם מעגל של מפגש הלכה אשכנז-ספרד מעניין שהחל עם הגירת הרא"ש האשכנזי לספרד בשנת ה'ס"ג (1303), אשר התקבל בכבוד רב ע"י ראש חכמי ספרד אז הרשב"א, שנתן לו את רבנות העיר טולדו. בנו של הרא"ש הוא ר' יעקב מסדר ארבעה הטורים שהם הבסיס לשולחן הערוך. על הטור נכתב ע"י ר' יוסף קארו פירוש בית יוסף (שכתב גם את כסף משנה על היד החזקה לרמב"ם), פירוש שהפך אח"כ לספר הלכה עצמאי החשוב בתולדות ישראל השולחן ערוך, אשר נכתב ברובו ונערך סופית בצפת במאה ה-16. משם נפוץ הספר לכל קהילות ישראל וכשהגיע לאירופה, לעיר קראקוב של הרמב"א, גנז כאמור הרמב"א את מפעלו לכתוב ספר הלכה משלו והוסיף את "מפת השולחן" על השולחן ערוך. מעגל אשכנז-ספרד-אשכנז זה לא פסח על ארץ ישראל.

²³ הרי לנו היפוך שיטות. ר' יוסף קארו הספרדי (ארץ ישראל) פוסק כמו תוספות האשכנזי-צרפתי לעיל, ואילו הרמב"א האשכנזי פוסק כמו הרמב"ם! מי יגול עפר מעיניך ר' משה בן מימון הספרדי (ראה איך הוא מכנה עצמו: "אני משה בן מימון הספרדי" בהקדמה לפירושו למשנה ולספרו היד החזקה) שהלכה שהבאת כדבר פשוט אבל דחית מפני המנהג שהיה נהוג במחוזותיך, בא ר' משה בן ישראל האשכנזי מפולין וקיים להלכה ואף חתם את דבריו במילים: "וכן המנהג פשוט", היינו כבר פשט והתקבל המנהג בציבור הרחב. ומה עם החשש של התוספות שמא יחשבו שריבוי הנרות הוא כנגד בני הבית? "יזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד" - אומר הרמב"א, מה שאנחנו לא תמיד מקפידים לעשות. וכבר אריכו האחרונים, בראשם ה"ט"ז (הרב דוד הלוי סגל, פולין מאה 17, נקרא כך על שם ספרו טורי זהב על השולחן ערוך), במחלוקת נדירה זו ונדונו בחיבורים ומאמרים רבים.

²⁴ האם השליש הוא מתוך השלם או מחוץ לו. מלגיו (מבפנים) או מלבד (מבחוץ). אם אדם הועיד 100 שקלים לקנות אתרוג, האם ההידור הוא תוספת של שליש ממאה, היינו 33.3 שקלים, או 50 שקלים שהם שליש מהסה"כ שהוא כעת 150. או בלשון מיוזגים ורכישות והנפקות: שליש לפני או אחרי הכסף.

²⁵ ראה גם תלמוד ירושלמי מסכת פאה פרק א הלכה א: "רב חביבא בשם רבנן דתמן: מהו שליש? לדמים. היך עבידא? לקח אדם מצוה וראה אחרת נאה הימנה, עד כמה מטריחין עליו? עד שליש. תני רבי ישמעאל: זה אלי ואנוהו. וכי איפשר לו לאדם לננות את בוראו? אלא אנוהו לפניו במצות: אעשה לפניו לולב נאה, סוכה נאה, שופר נאה, ציצית נאה, תפילין נאין. אבא שאול אומר:

בית הלוי חנוכה

והמהדרין מן המהדרין וכו'. הנה הא דמצונו במצוה זו הידור ויותר הידור. הנראה משום דעיקר הנס תכליתו היה רק משום הידור מצוה לחודא ולא משום עיקר המצוה. דהרי היה בפך שמן להדליק בו לילה אחת והרי היו יכולים לעשות פתילות דקות ביותר שתהיה הפתילה חלק שמינית מן מה שהיה רגיל להיות בכל יום מקודם והיה מספיק לשמונה ימים, והיה מקיים עיקר המצוה דהרי אין שיעור לעובי הפתילות. וכל הנס היה רק משום הידור מצוה, שיהיו הנרות יפים כמו שהיו מקודם. וע"כ תיקנו חכמים במצוה זו הידורים יותר מבכל מצוה.²⁶

שו"ת אורח משפט אורח חיים סימן קח

הכשר ב"ה. עה"ק יפו והמושבות תובב"א.

הננו להודיע בזה לאחינו בית ישראל ששמן שומשמן של פסח שנעשה בבית הבד של האחים ברסלב הוא מנוקה מכל חשש תערובות חמץ, ומשומר מכל ביאת מים באופן שאין בו שום חשש מנהג מלאכלו בפסח. ומותר להשתמש בשמן שומשמן הנ"ל בחג המצות הבעל"ט בשנה זו ביחוד אחר טיגונו בנהוג /כנהוג/ גם המהדרין מן המהדרין. יאכלו ענוים וישבעו וישמחו בחג הק' הבעל"ט בתנובת ארץ חמדתנו ומעשה ידי אחינו המכשירים אותה בטוב טעם ודעת.

ולראי הונח חותם בד"צ בפקודת מרן הגאון הגדול והרה"ג בד"צ שליט"א פעה"ק יפו ת"ו יום ב' אדר שנת התרס"ט.²⁷

אדמה לו, מהו חנון ורחום אף את תהא חנון ורחום. מעשה בר' ישבב שעמד והחליק את כל נכסיו לעניים. שלח לו רבן גמליאל: והלא אמרו חומש מנכסיו למצות. "מהדרין מן המהדרין" הוא ביטוי יחידי בספרות חז"ל ומופיע רק במצוות נרות חנוכה, אך 'הידור מצוה' הוא דבר כללי ורווח בספרות המשנה, התלמוד וההלכה ומקיף מצוות, הליכות והנהגות רבות ויש לו ביסוס (כמקור ממש או כאסמכתא) מפסוק בתורה בשירת הים: "זה אלי ואנוהו". ויש גם ביטוי נוסף שהזכרנו באקראי לעיל: "מצווה מן המובחר" (מצוה, הבדלה, קרבנות, הלל). מדוע אם כן יש דין מיוחד של "מהדרין מן המהדרין" בחנוכה, שהוא בוודאי הרבה יותר מחומש ומשליש? מדוע לא נכלל הידור מצוות נרות חנוכה בדין הידור מצוות הכללי וקבע לו דין מיוחד לעצמו? מה גם שכל הדוגמאות בהידור מצווה שהירושלמי מביא הם מצוות מהתורה, בעוד שמצוות נר חנוכה היא מדרבנן?

²⁶ בית הלוי (רבי יוסף דב בר (דובער) הלוי סולוביצ'יק, ליטא מאה 19) מרחיב בנושא חנוכה ובלמדנות על החג, כולל דיון בשאלה הידועה של הבית יוסף (שנמצאת כבר במאירי) מדוע חוגגים שמונה ימים בחנוכה, הרי היה שמן ליום אחד והנס היה רק שבעה ימים (ראה מועדים בהלכה לרב זווין). כאן הוא מתמודד עם השאלה שהעלינו לעיל: מה המיוחד במצוות הדלקת נרות חנוכה שבה הוטבע הביטוי "מהדרין מן המהדרין"? ותשובתו היא שכל הדלקת נרות חנוכה במקדש ע"י החשמונאים הייתה עניין של הידור מצווה שחבר לנס (נראה שבכך הוא גם עונה לשאלה של הבית יוסף). אצל ר' יונתן מלוניל ראינו את המוטיב "משום פרסומא ניסא". אין זה הידור מצווה, אלא הידור נס, הידור של אירוע מכונן שאירע לעם ישראל כולו. ראה שוב לעיל בגמרא בבא קמא, שיטת ר' זירא שקיים בעצמו עלייה לארץ ישראל: "עד שליש משלו, מכאן ואילך משל הקב"ה". היינו שניתן לפרוץ את מחסום השליש. ראה פירוש רש"י שם: "עד שליש משלו - דהיינו אותו שליש שיוסיף בהידור מצוה משלו הוא שאינו נפרע לו בחייו, כדאמרין: היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם (ע"ז דף ג). מכאן ואילך - מה שיוסיף בהידור יותר על שליש יפרע לו הקב"ה בחייו". אז אולי ההידור הנוסף והמיוחד בנרות חנוכה, נובע מהכמיהה הגדולה לחזרה לימי הזוהר של החשמונאים (בתחילת דרכם) ומהציפייה של כל דור ודור שאם יהדר במצוות נרות חנוכה, ישלם לו הקב"ה על כך עוד בחייו, ויזכה לתשועה כמו שמשמע מהברכה: "בימים ההם בזמן הזה" וכמו שנשמע בבירור מהפיוט מעוז צור, כולל הבית שהוסף מאוחר יותר: "חשוף זרוע קדשך וקרב קץ הישועה".

²⁷ זו לא הכנה לפסח הבעל"ט. בחקר מהיר ושטחי שערכנו, נראה שהביטוי "מהדרין מן המהדרין" היה שמור במשך דורות לנרות חנוכה ואולי רק פה ושם "נגעה בו יד" ונעשה בו שימוש גם לנושאים אחרים. הפרץ הגדול, השימוש הכמעט שחוק של ביטוי יחידי זה, לכל נושא כמעט שבהלכה, הוא, ללא ספק, פרי הדורות האחרונים. כאן, בהכשר המיוחד של שמן שומשמן לפסח (שלדעת שיתות מסוימות הוא קיטניות), של הרב קוק משנת 1919 נראה שהשימוש בביטוי הוא עדיין מליצי וכוונתו למי שמהדר לא רק באיסור קטניות, אלא גם בשמן היוצא מהקטניות. הימים היו ימים של מחסור חמור במצרכים בארץ ישראל בעקבות ההרס העצום של הארץ במלחמת העולם הראשונה. ראה כדוגמא אחרת, שימוש בביטוי זה לציון מעלותיו של נכדו של הרב צבי פסח פרנק, ר' יוסף כהן: "בגיל צעיר זכה להסתופף בצל קדשם של גאוני וצדיקי ירושלים ושאל לקרבו מלא חפניים תורה ויראה אמיתית, מיחידי הסגולה, מהדרין מן המהדרין, והיה ילד שעשועיהם. זכה לתלמוד תורה מפיו של מרן הגרא"ז מלצר זצ"ל בשיבת "עץ חיים" וקבל ממנו דרכי חכמה וארחות חיים, ולא זו מחבבו עד שקבע עמו שיעור בשו"ע חו"מ, וגם כאשר ניתספו עוד בחורים ללימוד זה, לא היה ראש הישיבה מתחיל בשיעור עד שיבוא רבי יוסף, בידעו שיבין את השיעור מתחילתו ועד סופו" (מתוך שו"ת הרב צבי אבן העזר הקדמה). כדוגמא נוספת, ראה שו"ת שרידי אש חלק א סימן יז, על בתי כנסת בגרמניה לפני המלחמה: "לפי עקרונות תלמודיים ידועים, על בית הכנסת לשמור על אופיו שניתן לו על ידי מייסדו. ידוע הדבר, שקהילות אשפנבורג הקפידה מאז ומתמיד שבית הכנסת וכל יתר מוסדות הקהילה יונהגו לפי דיני ישראל למהדרין מן המהדרין. מייסדי הקהילה יסדו את בית הכנסת כבית כנסת אורטודוכסי ואופי זה אסור לנטוש, מאחר ובכל גרמניה אסור הוא לבתי כנסת אורטודוכסיים להזמין מרצים ליבראליים". אך כל אלה היו דוגמאות 'ספרותיות' מליציות. מה שהתחדש ממש בימינו הוא השימוש בביטוי זה למצוות ואיסורים וחומרות בגדרי ההלכה עצמה, עד כדי שמי שלא מקפיד על 'מהדרין מן המהדרין', מרגיש שהוא לא אוכל כשר. ועל כך לא הספקנו לדון. הדוגמא המשמחת המקבילה שנראה לנו להביא היא המהדרין מן המהדרין בארבעה מינים לכל בני הבית, גם לילדים שאינם בני מצוות. שפע הלולבים וכל ארבעת המינים בסוכות מזכיר מאד את שפע הנרות של חנוכה ואם אנחנו מחפשים קשר נוסף בין חנוכה לסוכות, הרי הוא לנגד עינינו בימינו, בו חוברת שמחת החנוכה על הניסים בימים ההם בזמן הזה, עם שמחת הסוכות הקשורה בחידוש יישובה של ארץ ישראל והשמחה על שפעת תוצרתה.

תשע"ז

שבת חנוכה, פרשת מקץ

שבת שלום ושמחת חנוכה
מחלקי המים